

Papier draagt het beeld

Interview met Caren van Herwaarden

Door Lizan van Dijk & Ruud Vermeer

Atelierfoto 2017

Caren van Herwaarden is beeldend kunstenaar, ze maakt tekeningen, grote aquarellen en ruimtelijke collages. We bezoeken haar in de indrukwekkende Willem II sigarenfabriek in Den Bosch. In het rigoureuus verbouwde pand bevinden zich een theater, tentoonstellingsruimtes, werken vergaderruimtes, een grafische werkplaats en op de tweede etage ateliers.

In de grote expositieruimte zijn nog sporen te zien van de fabricage van sigaren. Ook elders in het gebouw heeft men ruimtes van het pand in ere gehouden als restanten van het industriële erfgoed van de stad. Naast haar atelier in Den Bosch heeft ze al bijna 30 jaar een atelier op het WG-terrein in Amsterdam.

“Een atelier is soms méér thuis dan je huis, je brengt er vaak meer tijd in door. Ik voel me thuis in de ruimtes in Den Bosch en Amsterdam. Omdat ik zolang in Amsterdam heb gewoond en gewerkt, zit daar het belangrijkste deel van mijn contacten. Maar door tentoonstellingen in Brabant en de Open Atelierroute in Den Bosch, raken hier ook steeds meer mensen op de hoogte van mijn werk.”

Van Herwaarden komt oorspronkelijk uit Tilburg. Het gezin van Herwaarden ging vroeger regelmatig naar musea en kerken, maar het was niet vanzelfsprekend dat ze iets in de kunst ging doen. Na de middelbare school wilde ze een creatieve richting op en ging ze naar een *Mikojel*-opleiding voor Creatieve Therapie. Daar leerde ze met groepen werken op het gebied van kunst, muziek en theater. Maar het beviel haar niet om altijd een reden te moeten bedenken om iets te kunnen maken, om kunst steeds dienstbaar aan een plan of een bedoeling te maken. Toen ze stage moest gaan lopen bij een buurthuis zag ze er zo tegen op dat ze ging praten met de stagebegeleider. Die zei dat ze beter naar een kunstacademie kon gaan. Maar kunstenaar worden, dat had ze nog nooit overwogen, dat werd je alleen als je vanaf je geboorte al kunt tekenen. Maar ze meldde zich aan op de Rietveld Academie in Amsterdam en op de AKI in Enschede en werd bij beide aangenomen.

Ze koos voor Enschede omdat ze wat huiverig was voor zo'n grote stad als Amsterdam. De AKI bleek een goede keus, deze academie had een wat anarchistische inslag, er kwamen veel studenten die

eerst op een andere opleiding hadden gezeten of daar weg waren gestuurd. Het ging daar vooral om de intrinsieke motivatie van een kunstenaar. Modeltekenen was in die tijd taboe, waarom zou je een bloot mens voor een kachelkje willen tekenen? En áls je dat doet, teken dan iemand die iets voor je betekent en waar je iets over wilt zeggen.

Een zak met botten, bloed en slijm

“Toen ik een jaar of elf was, gingen we met het gezin op vakantie. Ik was gevallen en mijn knie lag open, het moest gehecht worden. Ik schrok, maar was ook gefascineerd door wat ik zag: mijn huid lag open en daaronder was het wit, daarna kwamen er rode pareltjes, dat was bloed. Als kind heb je het idee dat je bent wat je aan je buitenkant ziet, je bènt je lichaam. Maar toen mijn huid openlag, zag ik opeens een andere realiteit, die van materie, van bloed, botten en slijm en dat was ik óók”

His Will, 2016, aquarel, 252 x 152 cm (fotografie Peter Cox)

Van Herwaarden was als kind al nieuwsgierig naar de mens zonder kleren, naar blootjes. Bij haar ouders thuis had ze oude exemplaren van *De Lach* gevonden, een fotoblad uit de jaren zestig met pikante afbeeldingen. Daarin stond een advertentie van een Woody Allen-achtig mannetje met een grote X-Ray bril, waarmee hij zogenaamd door de kleren van mensen heen kon kijken. Zo'n bril wilde ze ook.

Nadat ze van de academie kwam, wilde ze verder met die röntgenbril. De directe aanleiding was een kennis die aan terminale longkanker leed. Ze wilde de binnenkant van het menselijk lichaam beter begrijpen, of liever gezegd: wat er zich aan de binnenkant afspeelt. Ze vond het intrigerend dat de buitenkant van een mens absoluut niet hoefde te sporen met wat er aan de binnenkant gebeurde. Om met deze paradox iets te doen, besloot van Herwaarden twee dagen in de week, gedurende een paar jaar in de Anatomische Collectie van de Leidse Universiteit te gaan tekenen, haar röntgenbril aanscherpen. "Ik wilde het lichaam waarin we de hele dag rondlopen beter leren kennen. Het interieur van het lichaam, maar het ging me niet om anatomie alleen. Waar bevinden zich de onzichtbare processen, waar zetelen onze gevoelens? En stel dat ie bestaat, wat zou een goede plek zijn voor de ziel?"

Het is de oudste anatomische collectie in Nederland, er zijn nog preparaten uit de 17^e eeuw. In die tijd waren het geloof, de kunst en wetenschap nog niet zo van elkaar gescheiden. Ook aan de preparaten kon je zien dat mensen er toen anders, minder formeel mee omgingen. Ze gaven een foetus een kanten mutsje of een rozenkransje mee. Zo kreeg anatomie een hele andere lading: van menselijkheid en bezwering. Onvermijdelijk kom je dan uit op de rol die religie en rituelen spelen rond de dood.

"Dood en vergankelijkheid neemt een belangrijke plaats in binnen het Rooms Katholieke geloof waarmee ik ben opgevoed. In Christelijke kunst wordt het menselijk lichaam als een ondergrond, een soort canvas gebruikt om essentiële menselijke thema's op te projecteren, waar we bang voor zijn of wat we hopen. We zijn bewuste wezens met het vooruitzicht op de dood en we zoeken een manier om daarmee om te gaan.

Bij kunstenaars, of in ieder geval bij mij, heeft het een tijd geduurd voor ik wist wat de neerslag zou zijn van de tijd die ik in de collecties doorbracht. Ik wist zeker dat ik iets beet had, het was zo'n bijzondere kans, maar ik wist lange tijd niet waar ik uit zou komen. Wetenschappers gaan anders te werk dan kunstenaars. Ze hebben een hypothese, een resultaat waar ze uit willen komen. Ook al is intuïtie belangrijk, hun onderzoek verloopt vaak lineair".

Het onderzoek in de collectie vormt de basis van haar werk. Terugkerende thema's in haar werk zoals: het besef van je eigen sterfelijkheid, de kwetsbaarheid van het leven, omgaan met verlies, kregen in die periode in Leiden gestalte.

Piëta

In de kunstgeschiedenis is de *piëta* hét motief waarin de schoonheid van het menselijk lichaam, het contrast tussen man en vrouw, de verschillende generaties, en het drama van dood en leven vlijmscherp getoond kon worden. De *piëta's* Van Herwaarden vormen een omvangrijke serie die nog steeds groeit. In 2009 toonde het Stedelijk Museum Schiedam deze serie samen met de werk van Erszébet Baerveldt in de duo-tentoonstelling *Hoge Ogen*.

Voor alles en iedereen, 2006, collage op papier, 33,5 x 25 cm, privé-collectie Tilburg

Haar werk is ruim vertegenwoordigd in diverse kunstcollecties, met name in die van het Amsterdam UMC, voorheen AMC. In 2011 kreeg zij een opdracht om een werk te maken, speciaal voor het Stiltecentrum in het ziekenhuis. Het was bedoeld voor iedereen die in de beslotenheid van het Stiltecentrum stilstaat bij de kwetsbaarheid van het leven, in het bijzonder voor de nabestaanden van mensen die hun lichaam ter beschikking van de wetenschap hebben gesteld, zij hebben immers geen graf of urn om naartoe te gaan. Van Herwaarden maakte een grote, houten piëta, het reliëf: 'Ik raak aan' dat 24 uur per dag te zien is.

Ik raak aan, 2011, houten reliëf, 120 x 99 x 122 cm, Stiltecentrum AMC, Amsterdam

Afgelopen zomer organiseerde WGkunst een kunstroute *Op Drift* in Oud-West in Amsterdam. Eén van de expositieruimten was de Kapel in het voormalige pathologisch anatomisch laboratorium, op het terrein van het Wilhelmina Gasthuis waar van Herwaarden's atelier gevestigd is. De Kapel bevindt zich in de kelder van dat gebouw, op waterniveau van de Jacob van Lennepkade. Via dit water werden de doden met een bootje naar het laboratorium gebracht, omhoog getakeld en in de kapel opgebaard. Caren van Herwaarden en Gijs Assmann hebben speciaal voor deze ruimte een installatie gebouwd om de doden en het leven te gedenken. Van Herwaarden kwam voor dit project voor het eerst los van het papier en de wand, ze maakte drie grote, houten beelden: *Bigger than Life*.

Draagbaar, 2015, ruimtelijke collage op papier, 38 x 60 x 5 cm, collectie Cees Dam, Amsterdam

Dragen en gedragen worden

“In mijn werk wordt veel getild en gedragen. Ik ben al een aantal jaren bezig om dat steeds ruimtelijker en zintuiglijker te maken. Ik wil bij de kijker empathie opwekken door in het eigen lichaam het gevoel van gewicht-dragen en overgave aan de ander te ervaren. Bijvoorbeeld in collages waar ik een losgeknipte hand ónder een getekend hoofd schuif, in plaats van deze handeling alleen maar te tekenen.”

Haar werk werd steeds ruimtelijker, de laatste jaren verwerkt van Herwaarden stoffen beelden in haar tekeningen. De aanleiding hiervoor was een stapel lakens die van haar moeder waren geweest. Deze gaf haar altijd oude lakens en handdoeken om als poetsdoek in haar atelier te gebruiken. Toen zij in 2012 stierf, kreeg Van Herwaarden van het verpleeghuis een stapel van haar lakens.

“Die stapel slonk door het gebruik en op een gegeven moment besepte ik: die groeit niet meer aan, ik moet met die lappen iets doen. Toen ben ik kleine beelden van de gebruikte lakens gaan maken. Ik doopte repen stof in stijfsel en draaide ze om elkaar heen tot een beeld. Het was voor mij als een soort emotionele recycling.

Hoek van atelier met een deel van de installatie Bigger than Life, houten beeld van 325 x 120 x 80 cm

Het ene werk brengt het andere voort, echte vondsten doe ik vaak bij toeval of als er iets fout gaat. Ik vind het spannend wanneer de inhoud samenvalt met hetgeen je ziet en hoe het gemaakt is. Bijvoorbeeld: één van die beeldjes lag op een stapel aquarellen. Zo kwam ik op het idee om de armen van die figuren los te snijden en ze óm het beeldje heen te slaan. Zo werd dat beeld lètterlijk door het papier gedragen.”